

PAULUS HOCHGATTERER

**DAN KAD
JE MOJ DJED
BIO HEROJ**

LEYKAM
international

PAULUS HOCHGATTERER
DAN KAD JE MOJ DJED BIO HEROJ
pripovijest

Zagreb, 2022.

PAULUS HOCHGATTERER
DAN KAD JE MOJ DJED BIO HEROJ

priповijest

Preveo s njemačkoga
Igor Crnković

LEYKAM international

NAKLADNIK
Leykam international d.o.o., Ilica 42, HR-10000 Zagreb
www.leykam-international.hr

ZA NAKLADNIKA
Jürgen Ehgartner

UREDNIKA
Eugenia Ehgartner

PRIJEVOD S NJEMAČKOGA
Igor Crnković

LEKTURA I KOREKTURA
Neli Mindoljević

© 2022 Leykam international d.o.o., Zagreb
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati
ni na bilo koji drugi način reproducirati bez nakladnikova
pismenog dopuštenja.

Naslov originala:
„Der Tag, an dem mein Großvater ein Held war“.
© 2017 Deuticke in der Paul Zsolnay Verlag Ges.m.b.H., Wien

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske.

Gefördert durch das Bundesministerium Kunst, Kultur,
öffentlicher Dienst und Sport Österreich.

ISBN 978-953-340-138-6

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001128639.

U listopadu 1944. godine na jednoj donjoaustrijskoj farmi iznenada se pojavljuje djevojčica, stara približno trinaest godina, potpuno izbezumljena i najvjerojatnije s gubitkom pamćenja. Nelli ubrzo postaje dijelom obitelji koja ju je udomila. Nekoliko mjeseci poslije, jedne noći u dvorište dolazi mladi Rus. Sa sobom ne donosi ništa osim zamotane slike, koju čuva poput zjenice vlastita oka. Između njega i djevojke razvija se nježan odnos, koji biva naprasno prekinut dolaskom postrojbe vojnika Wehrmachta.

Izvanredno stanje ne označava diktaturu, već prostor bezakonja, jednu zonu anomije, u kojoj su sve zakonske odredbe, a osobito razlika između javnog i privatnog, stavljene izvan snage.

Giorgio Agamben

14. ožujka 1945.

Stigle su lastavice. Ponekad takvo što promijeni sve. Stojiš negdje, na primjer ispred kuće, razmišljaš ili gledaš u oblake kao i svakoga dana, da bi nakon nekog vremena primijetila kako se nešto promijenilo. Najprije pogledaš prema horizontu, preko brežuljaka, krovova, krošanja stabala. Potom osluškuješ hoćeš li začuti kakvo pištanje u zraku, ili pak brujanje. Ili možda osjetiti kakav miris. Na kraju provjeravaš jesi li si negdje neprimjetno rasparala odjeću, možda na rukavu, ili na koljenu ili ispod pazuha. No ne pronalaziš ništa. I iznenada ti sine: to su lastavice koje su se vratile s juga.

Osim toga, danas je sve jednako kao i jučer. Hitri oblaci, krtičnjaci, polomljene grane ispod krošanja voćaka, jedan brgljez koji skakuće lijevo-desno pred zidom staje. Brgljezi nose sreću, kaže Laurenz, jednako kao i kornjače ili ježevi ili jelenci. Svrake i lisice, pak, donose nesreću, tvrdi on. Lastavice se strmoglavljuju poput strijela i u brišućem letu vrte se između sjenika i staje. To su one lastavice s bijelim trbusima i repovima u obliku slova V, a ne one s viličastim repovima i crvenim vratovima. Lastavice pokućarke ili piljci? Svejedno, ionako ih uvijek brkam. S vremena na

vrijeme na nekoliko sekunda sjednu na sljeme sjenika. Za lastavice nisam sigurna donose li sreću ili nesreću.

Ulazim u kuću na stražnja vrata, uspinjem se stubama, ulazim desno u djevojačku sobu i uzimam iz ormara jednu od smeđih bilježnica, olovku i mali džepni nožić s rožnatim drškom. Ostajem nezamijećena. Ponovno se spuštam dolje i izlazim na dvorište. Trčim od vrata sjenika preko livade do povrtnjaka, potom duž sive daščane ograde te potom uzbrdo između polja i brežuljaka. Gore na vrhu, pokraj zakržljala grma crnoga gloga stanem se vrtjeti oko vlastite osi, jednom, pa još jednom, zatim još jednom. Tada sjedam na livadu. Na tome mjestu, tik pokraj grma, tlo je gotovo uvijek suho. Osvrćem se oko sebe. Odavde sve vidim. Ovo je moje mjesto.

Kažu da se zovem Nelli. Ponekad im vjerujem, ponekad ne. Ponekad mislim da se zovem Elisabeth ili Katharina. Ili Isolde, poput mlade prodavačice iz trgovine šeširima. S vremena na vrijeme samo radi nje odlazim dolje do grada. Dok stojim na ulici ispred trgovine gledajući kroz izlog, Isoldino tijelo lebdi prodajnim prostorom, krećući se duž regala, amo-tamo. Njezina glava s umetcima pletenica crvenkaste boje kestena lebdi za njom. Ne vidi se niže od struka. Zamišljam kako je svoju donju polovicu nekamo posjela. Možda joj je skakutanje amo-tamo postalo prenaporno. Možda joj se ne sviđaju umetci pletenica

ili pak način na koji gornji dio tijela kaže *Kako vam mogu pomoći?* Ali takve stvari nikomu ne govorim.

Kažu da mi je trinaest godina, da postoji nekakav dokument, točnije, ceduljica sa žigom, na kojoj piše moje ime i datum rođenja. Ja tu ceduljicu nikad nisam vidjela. Uostalom, nije me briga kad mi je rođendan. Ovdje ionako nitko ne slavi rođendane. Imendane da, ali rođendane ne. Nitko ne zna kad je moj imendan. Kad ih pitam, svi samo sliježu ramenima. Kad pitam za školu, uznemire se. Laurenz kaže da čovjek, doduše, treba nešto naučiti, ali sve u svoje vrijeme. A da je trenutno najbolje za sve da pričekam još neko vrijeme sa školom. Što je doista najbolje za mene, ne znam.

Nekoliko stvari znam sa sigurnošću: ovdje sam već sto četrdeset i šest dana. Imam plan. I ponekad lažem.

Trećeg ili četvrtog dana počela sam bilježiti crtice u svoju prvu smeđu bilježnicu, na posljednjoj stranici, svaki dan po jednu. Četiri okomite linije, pa jedna vodoravna poprečno, sve paketići po pet komada. „Odakle znaš kako se to radi?” upitao me je Laurenz. „Nemam pojma”, odgovorila sam, a on je na to rekao: „Poput borbenog pilota.” On mi je tada darovao bilježnicu, iz čista mira. „Djeluješ mi kao netko tko rado piše”, rekao je. Da je i on je sam nekoć bio takav. To se podrazumijevalo, s obzirom na to da su ga najprije poslali u sjemenište, a potom imenovali ratnim izvjesiteljem. Usred zime sjedio bi u bunkeru pišući dnevne

izvještaje. Kako bi čvršće držao olovku, odrezao si je vrhove na vunenoj rukavici desne ruke na palcu i kažiprstu. To je jedino što me zanima u cijeloj toj priči. Sve ostalo – snijeg i bajuneti i borba prsa o prsa – nimalo me ne zanima. Razgovarala sam s Antonijom. Obećala mi je isplesti rukavice na kojima se daju skinuti vršci prstiju. Ona ide u četvrti razred osnovne škole i plete toliko lijepo da bi čovjek pomislio kako njezina odjeća potječe iz tvornice.

Čučim na petama i jednostavno promatram svijet koji me okružuje. Gradske krovove, tri crkvena tornja, vijećnicu, brežuljak s voćnjacima, bukovu šumu, susjedne kuće, jarak s vodom za gašenje požara i košnice. Planine južno u daljini: Sonntagberg, Hochkogel, Ötscher. Tako ih zovu. Svaka planina ima svoje mjesto i svaka ima svoje ime. Gore na vrhu Sonntagberga nalazi se crkva, koja se jasno vidi.

Nebo je trenutačno prazno. Oblaci i Sunce se ne broje. Ne bi se brojili ni Mjesec ni zvijezde. Broje se zrakoplovi, guske koje lete u formacijama, škanjci koji lete ukруг. Brojile bi se i lastavice, ali sad ne vidim nijednu.

Dolazi Annemarie. Čujem njezine korake na šljunčanom putu. Hoda brzo, pomalo nepravilno, a zatim zastaje. Usmjeravam pozornost na mjesto na kojem put prolazi duž padine brežuljka. Najprije se pojavljuje Annemarieina glava s tamnom plavom kosom

začešljanom ustranu, koja joj se iza ušiju pretvara u pletenice. Same uši klempave su joj poput malih krila. Nosi dugačku haljinicu cvjetna uzorka s nizom dugmadi koji su zapravo običan ukras. Šest sićušnih, svjetloplavih dugmadi, koja su samo prišivena i nemaju nikakvu praktičnu svrhu. Njezina ramena s naramenicama školske torbe. Primjećuje me kako sjedim i podiže glavu. Lice joj je trokutasto, prekriveno crvenim mrljama i mokro od suza. Ustajem. „Što ti je?” pitam je. Ona ne odgovara. „Zašto plačeš?”

Svi je zovu *mala*, iako je za svojih osam godina zapravo razmjerno visoka, druga najviša u razredu, kako sama tvrdi. Najmlađa je od pet sestara, vjerojatno je zato zovu *mala*. Grete, Katharina, Antonia, Roswitha i Annemarie – pet sestrica. Nakon nekoliko dana sam primijetila: svih pet nalikuju na svoju majku. „Priroda nije išla na ruku ocu”, kaže Laurenz. Pitam se zašto bi uopće kći trebala sličiti ocu. Ali ništa ne govorim. „Leo je pomalo nalik na oca”, reče Laurenz. Ali što to vrijedi njegovu ocu kad Lea trenutačno nema. Lea, sina jedinca.

Annemarie samo stoji preda mnom, prazna pogleda, dok joj se suze slijevaju niz obraze. „Što ti je?” pitam je još jednom. Drhti od glave do pete. „Ništa”, kaže. Zamišljam kako je gospođa Gretz, njezina učiteljica, proziva da priđe ploči i napiše neke rečenice, na primjer *Narcisi raskošno cvatu*, ili *I stablo jabuke već je procvalo*.

Zamišljam kako Annemarie zaboravlja staviti interpunkcijske znakove na kraju rečenice, kako piše *cvateju*, onako kako se ovdje govori i kako se ne može sjetiti piše li se *narcis* s *C* ili *S*. Zamišljam kako se gospođa Gretz u svojem strogom sivom kostimu s istaknutim brošem na reveru uspravlja, onako debela i rumena u licu, upire bambusovim štapom prema pogreškama na ploči, u tom trenutku potpuno zanemarujući što je kod kuće očekuju suprug koji je u ratu ostao bez noge i majka koja više ne prepoznaje vlastitu kćer i koja ponekad pojede hranu za ptice. Ona podiže svoj bambusov štap i odlučno udara njime po učiteljskom stolu. Zamišljam kako njegov odjek na sekundu ostaje lebdjeti učionicom i kako je u tom trenutku Annemarieina sudbina zapečaćena.

Grlim je. „Je li riječ o Gretz?” pitam je. Ona odmahuje glavom. „Je li te grdila?” pitam. Zamišljam kako gospođa Gretz jednog po jednog proziva pred ploču sve one za koje pretpostavlja da su pomalo nesigurni i sili ih da na ploči pišu riječi kao što su *cvijet*, *narcis*, *raskošno*, te kako ih grdi i ismijava. Prisanjam svoje lice uz Annemarieinu glavu i njušim joj kosu. „Danas ćeš spavati kod mene”, tješim je, zamišljajući kako obje ležimo u krevetu na boku, ona preda mnom, kako osjećam dodir njezinih leđa, malenih poput leđa mlade koze i kako joj glava miriše na šumu, a grlo na mlijeko.

„Je li te tjerala na napišeš *cvijet*?” pitam je i, nakon što ona ponovno odmahuje glavom: „Ili se dogodilo nešto drugo? Jesi li što vidjela? Niste valjda išli na željeznicu? Jeste li gledali u jarke od bombardiranja?” U njih ponekad bacaju razne stvari, staru kramu ili mrtve životinje. „Je li bila zračna uzbuna”, pitam još, „ili si sreła nekoga nepoznatog?” Bulji u prazno kroz mene šuteći.

„Dođi, idemo”, kažem. Krećemo putom koji vodi usjekom. Njime se odozdo dolazi do imanja. Ono se neko vrijeme uopće ne vidi, da bi iznenada, nakon jarka s vodom za gašenje požara, ponovno izronilo: najprije crveni krov, potom niz prozora na gornjem katu, a tada i ostatak. Volim kada se stvari postupno pojavljuju. Pričam Annemarie kako mi je sama jednom pokazala gospođu Gretz, u nedjelju u crkvi, i kako se odmah osjetilo da ta žena, koja je sjedila sasvim naprijed u prvome redu u svom kostimu od grube sive tkanine, svima želi sve najgore, i kako je Laurenz nakon mise rekao: „Ta Gretz izgleda poput protuzračnog topa.”

Prolazimo uz grmove bazge pokraj jezercica. Nekoliko sjenica skakuće po grančicama. Na putu leži odbačena koža bjelouške. Velikim korakom preskačem preko nje, upravo u trenutku kad Annemarie iznenada progovori: „Agnes me je ponovno pozvala k sebi.” „Koja Agnes?” pitam je, iako već znam odgovor. Annemarie zastane.

Čekala ju je pred kućom, u radnoj kuti prevučenoj preko crne haljine, kose kao i uvijek svezane pod tamnoplavom maramom sa srebrnim trakicama. Najprije je pitala Annemarie želi li pogledati dva teleta koja su se okotila dan prije, telad blizance, to se ne događa baš često. Kad je ona, Annemarie, rekla da ne želi, jer i oni imaju tek rođeno tele u staji, Agnes ju je uhvatila za nadlaktice. Annemarie je zastala i pogledala me. „I tada je rekla da moram poći s njom unutra,” nastavila je pripovijedati, „prvo, zato što sam ja dobra djevojčica, a drugo, zato što se ona sama više ne usuđuje, tako mi je rekla, a zatim je dodala da će kad-tad ubiti ili nju ili samog sebe. Ako ja pođem s njom, onda to barem neće učiniti odmah, rekla je.” „Tko je on?” pitam je. Iako i na to pitanje već znam odgovor.

Nije joj se usudila proturječiti. Kad je ušla u kuću za Agnes, u njoj nije bilo nikoga. Agnes se uplašeno ogleđavala, a potom je brzo pogurnula uza stube, ravno prema slici koja je ondje visjela iznad blagovaoničkog stola. Prisilila ju je da sjedne na klupu te potom sjela pokraj nje. „Rekla mi je da bi rado ponovno imala dijete,” reče Annemarie, „rekla je da ima pravo na njega i da ne mora nužno biti dječak poput Rudija.” Potom je nastavila da je ona, Annemarie, djevojčica kakvu bi svaka majka poželjela, čista, spremna pomoći i pametna. I Rudi je bio takav, nadasve pametan, to mu se još uvijek vidi u očima. Znao je napisati svoje ime

već i prije nego što je krenuo u školu. Ona, Annemarie, zna već pisati mnogo više od toga, zna ona to, zna i čitati i prirodu i društvo i računati.

Vjetar puhne usjekom. Mlado lišće breza žučkasto zasvjetluca. Ako ne obratiš pozornost na njih, možeš pomisliti da se radi o gomili cvjetova. Jedan je to od onih trenutaka kad očekuješ da ćeš susresti nekoga na putu, kakva čovjeka ili barem zeca. Ali ne pojavljuje se nitko.

Annemarie si rukavom obriše obraze. „Ne sviđa mi se ta fotografija”, kaže odjednom. „Koja fotografija?” pitam ja. „Rudijeva,” odgovara, „džemper mu je ružan, a hlače preširoke i bulji u tebe kao da nije s ovoga svijeta.” To da gleda u nekoga kao da nije s ovog svijeta čak je i točno, pomislim, ali prešućujem tu misao. Annemarie je sada potpuno problijedjela. Naposljetku ju je Agnes pitala zna li što je to posvojenje. Ona je rekla da zna, da je posvojenje nešto za djecu koja nemaju roditelje, na što joj je Agnes rekla da je to načelno točno, ali da je ponekad i obrnuto.

17. ožujka 1945.

Kuhinja ima tri prozora, jedan gleda prema istoku, dva prema jugu. Svjetlost se kroz njih širi blagovaonicom u širokim kosim prugama. Od brašna u zraku sve svjetluca kao u vilinskoj bajci. Sjedim kraj vrata sobe na staroj tamnosmeđoj stolici sa srcem urezanim u naslon. „Ima li brašno miris?” pitam.

Domaćica mijesi tijesto za kruh i znoji se. Antonia krupnim koracima korača amo-tamo, recitirajući naglas recitaciju koja započinje dvorcem u Elzasu dobro poznatim iz legenda. Nemam pojma zašto to čini. Prekjučer je stigla vijest da se nastava u školi prekida do daljnjega, čak i nakon uskrasnih praznika. Antonia je rekla da ne razumije zašto, kad je glavna školska zgrada potpuno neoštećena. Nije ju pogodila nijedna bomba, nema čak ni pukotina po zidovima. Pogodena je jedino kuća iznad nje, ona s mesnicom u prizemlju. I mesarov pomoćnik. Navodno mu je iz ruševina virila jedino još glava; bio je sav prekriven slojem prašine crvene od opeke.

„Kakav je miris brašna?” pitam. Antonia zastane u svom trčanju amo-tamo, okrene se i zuri u mene. „To je najgluplje pitanje koje sam ikada čula!” odbrusi. Domaćica podigne glavu. „Pomirite se”, govori nam. Velikim nožem reže tijesto na osam gruda, mijesi ih

jednu po jednu, svako malo dodajući brašno i svaku od njih uvijek iznova udara o dasku za tijesto.

„Zašto učiš napamet pjesmu kad više nema škole?” pitam Antoniju. „Začepi gubicu!” govori ona i nastavlja stupati. Pletenice joj lete na sve strane. Bez ikakve namjere pamtim svaki stih koji recitira. *U nekoliko brzih koraka prošla je šumom.* To me živcira, ali ne mogu si pomoći.

„Bako...?” pokušavam nešto pitati domaćicu. „Rekla sam ti da držiš jezik za zubima!” prekida me Antonia. Prestajem govoriti i pitam je kada će mi napokon isplesti rukavice s odvojivim vrhovima prstiju. „Samo na desnoj ruci”, kažem. „Možeš si ih objesiti o klin!” odgovara ona. Osim toga – po stoti put – njezina majka nije moja baka. „Ostavi je na miru,” kaže domaćica Antoniji, „ta ne zove me majkom.” Imati majku jest dar, a oni koji je još uvijek imaju trebaju biti sretni. *Baka* je svejedno pogrešno, reče Antonia, ta nijedna od njezinih sestara nema dijete, a koliko joj je poznato, ni Leo. *Baka* je, dakle, načelno potpuno pogrešno.

Domaćica brašnom jednu po jednu posipa osam plitkih slamnatih košarica koje su naslonjene na zid iza daske za tijesto. Grude tijesta oblikuje u kuglice, stavlja ih u košare, koje potom slaže jednu uz drugu i na kraju ih sve pokriva velikom plavom krpom.

Što dalje recitacija odmiče, Antonia sve češće mora zaviriti u svoju knjigu. Na kraju samo čita. *Nećeš je*

više pronaći. To je posljednja rečenica. Zamišljam da je došla neka zla osoba, kakav Rus ili čovjek s puškom, i umjesto kruha gurnu Antoniju u pećnicu. Možda bi i nju prethodno umotao u plavu krpku kako se ne bi vidio užas na njezinu licu. Ali prije nego što to učini, želim svoje rukavice.

„Znaš što se dogodilo njezinoj majci”, reče domaćica. Briše si ruke o pregaču i sjeda za stol na kojem su košarice. Antonia bulji u zid. „To nitko ne zna,” reče ona, „pa čak ni ona sama.” „Ne može se sjetiti,” kaže domaćica, „doživjela je ratnu traumu.” „Nisu joj sve daske na broju,” reče Antonia, „ona ništa ne zna, a ako nešto i zna, laže.” Domaćica joj govori da pripazi na jezik – lako je zgriješiti ako si ljubomorna. Čas posla i završiš u čistilištu. „Ona ili ništa ne zna ili laže”, ponavlja Antonia. Sada me gleda u oči. Obrve su joj tamnije od kose, a tjeđe joj je blago zaobljeno. Čudno je to – ponekad ti se sviđaju ljudi iako govore loše o tebi.

Dobro se sjeća 17. listopada, priča domaćica, bio je to hladan, kišni utorak. Kao i obično, zajedno sa svojim suprugom i Laurenzom tog su jutra natovarili kante s mlijekom na kola kako bi ih odvezli na sabiralište, kad se iznenada začula buka u zraku. Njih su troje zastali pred dvorišnim vratima i osluškivali. Farmer je rekao: „Zvuči kao da se roje pčele”, a nekoliko minuta poslije, kad su se začuli prvi udari: „Kao da je nekakva hajka.”

Laurenz je nakon nekog vremena odmahnuo glavom i rekao: „Nisu to nikakve pčele, već Englezi, ondje iznad tvornice Nibelungenwerke. Lancasteri, dvadeset ili trideset komada.” Lancasteri, to je zapamtila, bili su poput Messerschmidta.

Zna već napamet kako ide ta priča, reče Antonia. Dva dana poslije pojavila sam se ja, poput duha. Katharina se konjskom zapregom zaputila na polje po stočnu repu, a kad se vratila, ja sam iznenada sjedila na kolima, nijema i sva prljava od zemlje. „Tako je, nijema i sva uprljana”, ponovi domaćica. *U tamnoplavoj bravarskoj kuti, pretankoj za toliku hladnoću, drhtavih ruku i modrih usana i blablابلابلabl, reče Antonia i na kraju udari dlanom o prozorsku dasku: zašto, zaboga, opet mora slušati tu turobnu priču. „Možda se jednog dana uspije sjetiti”, kaže domaćica. „Ti ni sama ne vjeruješ u to”, odgovara Antonia.*

Mogla bih sada dovršiti priču: kako su me danima ispitivali kako se zovem i gdje mi je obitelj, a ja nisam izustila ni riječi. Kako sam raširenih očiju zurila prema svijetu kao da sam srela vraga osobno i kako sam, kad su zapravo već odustali, na Roswithino pitanje mogu li se sjetiti koga drugoga, na primjer susjeda ili susjede, bila rekla: „Da, gospođe Schwertner.”

Toga 17. listopada u bombardiranju su srušena dva bloka zgrada za tvorničke radnike tik uz Nibelungenwerke u Herzogradu kraj Sankt Valentina.

Jedna od stanarki, koja je idućih dana pronađena mrtva, bila je Marie Schwertner, daktilografkinja iz računovodstva tvornice, koja je živjela sama. U stanu do njezina, pod ruševinama je stradala nedavno doseljena podunavska švapska obitelj Deinhardt, otac, majka i dvojica sinova. Kćer, Corneliju, staru trinaest godina, nigdje nisu pronašli niti se pojavila.

Kako je bravarska kuta u kojoj me je Katharina pronašla kad me dovezla na kolima s repom imala na sebi prišivenu značku tvornice Nibelungenwerke, djed, farmer, otišao je u Općinu da se raspita jesam li možda prijavljena kao nestala ili izgubljena. Na telefonski upit u Sankt Valentinu dva dana poslije stigao je odgovor. Da opis osobe odgovara nestaloj Corneliji Deinhardt, koja se, s obzirom na nesretne okolnosti, od sada smatra siročetom i kao takva treba se staviti pod državno skrbništvo. Temeljem ondašnje ugroze, moli se mjesnu socijalnu službu da ne šalje dijete natrag u Sankt Valentin i da se djevojčicu do daljnjega dodijeli na skrb obitelji Jakoba i Barbare Leithner. Dakako, bit će izvršena primjerena nadoknada troškova. S obzirom na djevojčin trenutačni nedostatak osobne iskaznice, moli se područni matični ured za izdavanje privremene osobne identifikacijske isprave. Zahvaljuje. Heil Hitler.

Djed je spustio na stol ceduljicu s mojim imenom, datumom rođenja i žigom te bez riječi kimnuo kada je baka pitala znači li to da sada pripadam njima. Baka je

na to presavila papir i rekla samo jednu rečenicu: „Kod nas će se zvati Nelli.”

Mogla bih tako ispričati priču do kraja. Ali to ne činim, već samo kažem: „Mislim da se nikad više neću moći prisjetiti. Mislim da je sve u mojoj glavi izbombardirano.” Antonia se okomi na mene: „Lažljivice!” vikne. A zatim istrči van.

Sjedim u tišini i pitam se proizvodi li brašno kakvu buku dok svjetluca u zraku. Domaćica je sklopila ruke i promatra plavu krp. „Sva je pogubljena,” reče nakon nekog vremena, „moraš to shvatiti.” Sve se raspada, nastavi, sad više nema ni škole, pa onda još i Lea. Antonia je bila najviše vezana uz njega. „Hürner Agnes želi posvojiti Annemarie”, kažem, jer se u tom trenu ne mogu domisliti ničega boljeg. „Znam,” reče domaćica, „razgovarala je sa mnom.”

„I?”

„Nema i. Nije ni njoj lako.” Otkako se dogodilo ono s dječakom, Stefan, Agnesin muž, redovito potpuno poludi. Zahvaljujući tomu još uvijek ga nisu unovačili. Psihijatar mu je napisao stručno mišljenje prema kojem bi mogao predstavljati opasnost za svoje suborce. Stefana nisu unovačili, a Lea jesu. Pritom bi bilo mnogo logičnije poslati luđaka u ovaj ludi rat. Tako barem govori Laurenz kad nitko ne sluša.

„Hoćeš li mi poslije ispričati priču o mučenicima?” pitam. Domaćica isprva djeluje zapanjenom, a zatim

se nasmije. „Ti i tvoje priče o mučenicima”, reče. „Za nju će mi trebati bilježnica”, govorim i trčim po nju.

Kad se vraćam, sve je drukčije. Domaćica sjedi ruku prekrivenih na rubu stola, Antonia ukočeno stoji pokraj nje. Nasred kuhinje stoji čovjek kojeg ne poznajem. Nosi hlače do koljena od sivog lodena i povez sa svastikom na lijevoj nadlaktici. Nizak je, debeo i ćelav. „Pa, tko nam je to došao?” pita kad me je ugledao. Stanem uza zid i promatram domaćicu. Sva je probljedjela. „Cornelia Deinhardt”, reče Antonia.

„Aha, Deinhardt”, kaže čovjek, proučavajući me.

„Žrtva bombardiranja iz Sankt Valentina. Ona je sada naša.” Antonia povjerljivo gleda čovjeka. Pritom imam osjećaj da bi mu najradije zabila nož u grlo. Čovjek se naceri. „Već sam pomislio...”, kaže. „Iz jedne podunavske švapske obitelji, stradale u bombardiranju,” reče domaćica, „ona je jedina preživjela.” „U redu”, reče čovjek, koji se više ne smije. Došao je razgovarati o nečemu sasvim drugom. „Gdje je gazda?” pita. „U polju,” reče domaćica, „zašto?” „Radi zamračenja”, reče čovjek.

„Što je sa zamračenjem?” pita domaćica. Čovjek iz džepa izvlači komad papira i rastvara ga. „Postoji prijava”, reče.

„Kakva prijava?”

„*Kuća svijetli u mraku poput lusteru,*” čita s papirića, „tako glasi prijava.”

Antonia skoči na noge. „Kakva glupost,” viče, „svijetli poput lusteru – jedino kad bismo je zapalili!” Domaćica posegne za njezinom nadlakticom. „Tko je podnio prijavu?” pita ona. To nije važno, reče čovjek, prijava je prijava. Vraća ceduljicu natrag u džep i ljulja se na tabanima naprijed-natrag. Valjda je jasno što je dužan učiniti u slučaju takvih incidenata, a nada se da je jasno i što bi to moglo značiti za jedno poljoprivredno gospodarstvo koje u ovakvim vremenima još uvijek uživa privilegij dvojice muških radnika. „To je laž,” sikće Antonia, „koja svinja nas je prijavila?!” „Umukni!” govori joj domaćica. Daje znak muškarcu da pričeka i žurno izlazi iz kuhinje.

Čovjek najprije podiže plavu krpu s košarica s tijestom za kruh kako bi zavirio ispod, a zatim upire prstom u mene. „Odakle si?” pita. „Iz Sankt Valentina”, odgovaram.

„To znam. Mislim: podrijetlom. Odakle potječe tvoja obitelj?”

„Iz Ričice”, govorim.

„Iz Ričice?” Nema pojma gdje je to.

„Ričica kod Temišvara”, govorim, „u Banatu.”

„U Banatu? Kojim se jezikom ondje govori?”

„Njemačkim”, kažem, „Podunavski Švabe govore njemački.”

„Nalazi li se Ričica na Dunavu?”

„Ne,” kažem, „ali gotovo.”